

III. MISCELANEEA

PAVEL CHINEZUL - COMITE DE TIMIȘ

DAN POPESCU*

Printre figurile remarcabile ale marilor luptători ai Transilvaniei și Banatului, în lupta antiotomană din a doua jumătate a secolului al XV-lea, se înscrie și Pavel Chinezul, vestit comandant de oști, figură legendară de erou în istoria poporului nostru.

Contemporan cu regele Matei Corvin, în armata căruia a slujit cu credință, Pavel Chinezul a urcat pe rând trepte înalte ale demnității ierarhiei ei feudale: comite, căpitan suprem al armatelor maghiare, iar în timpul domniei lui Vladislav al II-lea, pentru credința și vitejia sa a fost numit „judex curiae”, una din cele mai înalte demnități ale țării¹.

Întreaga sa activitate militară, a închinat-o luptei de zăgăzuire a valului turcesc cotropitor, luptă grea, îndfujită, purtată timp de trei decenii cu măreție de epopee, datorită elanului cetelor de țărani ardeleni și bănățeni, hotărâți să trăiască în libertate, apărând cu prețul vieții pământul strămoșesc.

Într-o perioadă când Banatul și Transilvania erau atacate neîncetat de cotropitorii turci, când pe drept cuvânt se putea spune că „țăranul iobag muncea cu o mână pe coarnele plugului, iar cealaltă sta pe sabie², masele asuprite și exploatare au găsit un sprijin de nădejde în comitete de Timiș.

Ecoul eroismului și vitejiei conducătorului cetelor de țărani români, maghiari și sârbi, continuare firească a glorioaselor campanii antiotomane, începute de marele lui înaintaș, lancu de Hunedoara, a străbătut peste veacuri, fiind atestat de principalii cronicari ai vremurilor, și păstrat în baladele populare din generație în generație, până în zilele noastre.

În legătură cu obârșia familiei Chinezul, apar două ipoteze: unii cercetători, printre care și Iozsef Teleky, o consideră satul Kinislett³, din comitatul Bihorului;

* Profesor emerit, președintele filialei Lugoj a Societății de Științe Istorice din România.

1. Fr. Griselini, *Istoria Banatului Timișan* (traducere din limba germană de Nicolae Bolocan), București, 1926, pag 36.

2. Iutchin Valeriu, *Monografia comunei Satchinez (manuscris)*, Timișoara, 1968, pag. 2.

3. *Revai Nagylexilwna Az Ismeretek Enciklopediaya*, XI Kotet, Budapest, 1914, pag. 642

alții, ca Borovszky Samu și Popoviciu George, indică prezența acestei familii pe meleagurile bănățene⁴, în apropierea orașului Timișoara, satul Temeskenez⁵.

Informațiile de care dispunem amintesc că pe teritoriul comitatului Timiș, în jurul anului 1480, exista un castel fortăreață, așezat la o distanță de circa 28 km, nord, nord-vest de Timișoara în posesia familiei Chinezul⁶.

Însuși cronicarul Anton Bonfinius face afirmații a că "Pavel Chinezul și-a obținut numele de la localitatea Kins, unde s-a născut"⁷.

În documente datând încă de la începutul secolului al XV-lea, figurează în această localitate mai multe familii cu același nume: Luca Chinezul, Ioan Chinezul, Nicolae Chinezul, Toma Chinezul, proprietari de pământ⁸. Pe o hartă istorică din 1717 a comitatului Cenad, precum și a comitatului învecinat Timiș, se află consemnată comuna Kenes și lângă ea un castel fortăreață. O ridicătură destul de înaltă ce se află în apropierea satului este numită astăzi "grădiște".

Din punct de vedere strategic, era posibil să existe un castel fortăreață, așezat la răscrucea a patru cătune: Răchita, Seliște, Păcăți și Siclău, castelul fiind apărat, bănuim, pe lângă valurile de pământ ce-l înconjurau și de bălțile și mlaștinile din jur (Râtul mare, Balta neagră, Balta Sighetului), care constituiau un obstacol natural în calea năvălitori lor.

Majoritatea cercetătorilor menționează în scrierile lor, că Pavel Chinezul este descendent dintr-o familie modestă. Heltai Gaspar în "Lucrări alese", precizează că era fiu de morar⁹. Într-adevăr în apropierea castelului fortăreață a existat o moară cu apă, în drumul Biledului, astăzi în bogata tradiție locală nu se mai păstrează decât amintirea ei.

După moartea lui Iancu de Hunedoara în deosebi în timpul lui Ladislau al V-lea Postumul, marea nobilime din Ungaria se ridică din nou în scopul de a-și asigura dominația exclusivă în conducerea statului feudal maghiar, alcătuiind "liga baronilor"¹⁰. Instaurarea partidei nobilimii mari la conducerea statului, ar fi însemnat slăbirea puterii centrale, întărirea anarhiei feudale și implicit anularea

4. George Popoviciu, *Istoria Românilor Bănățeni*, Lugoj, 1904, pag.205.

5. Borovszky Samu. *Magyarorszag Varmegyei es varosay*. (Orașele și județele Ungariei), Budapesta,1911, pag. 105; Vezi Coriolan Suciuc, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei București, pag. 98 (1230 Kenaz, 133 villa Kenez, 1333 Kenes, 1429 Keneez 1479 Knez); Vezi *Documente privind istoria României, Seria C.Transilvania*, Editura Academiei, București 1951-1955 (a 1, 24 ; b II, 320; b III, 228).

6. Ștefan Minciulea, *Așezări Românești în Ungaria și Transilvania în secolele XIV-XV*, pag. 136.

7. A. Bonfinius, *Historia Uannonica sive Hungaricarum rerum decades IVet dimidia*, Colonia,1960 vol. II, pag. 402.

8. Borovszky Samu, *op. cit.*, p. 106.

9. Heltai Gaspar, *Valogatot Munkai* (Lucrări Alese) Editura pentru literatură și Artă, București, pag. 387.

10. *Istoria României*, Editura Academiei, București, vol. II, pag. 478.

strădăniilor lor și eforturilor depuse de lancu de Hunedoara în vederea asigurării posibilităților de rezistență pe frontul antiotoman.

În Transilvania și Ungaria, moartea lui lancu de Hunedoara ca și uciderea fiului său Ladislau, n-au întărit cu nimic poziția baronilor, căci pe neașteptate a încetat din viață și regele Ladislau al V-lea Postumul în noiembrie 1457¹¹. Din nou coroana Ungariei ajunge să fie disputată, pe arena politică, relieându-se două grupuri a marilor feudali: un grup de magnați în frunte cu Ladislau Garay palatinul Ungariei¹² și familia Uylacky ofereau tronul împăratului Frederik al III-lea, iar cea de a doua condusă de Mihail Szilagyi și de Elisabeta, văduva lui lancu de Hunedoara sprijinită de nobilimea mică și mijlocie, susținea candidatura lui Matei Corvin¹³.

Liga baronilor a cedat consimțind la alegerea lui Matei Corvin, ca rege al Ungariei¹⁴, numai în fața primejdiei declanșării unor mișcări populare și sub presiune exercitată de trupele de mercenari ale lui Mihail Szilagyi, care veni seră în cetatea Budei. Matei Corvin, în vârstă de numai 15 ani, se afla atunci întemnițat la Praga. Podiebrad, regele Boemiei consimți a-i reda libertatea, numai după ce îi făgădui 60000 ducati, și că o va lua în căsătorie pe fiica sa Caterina, lucru care s-a întâmplat în 1461¹⁵.

Politica internă și externă inițiată de Matei Corvin în lunga lui domnie a fost sprijinită de nobilimea mică și mijlocie, de păturile orășenești și de țărănime, cointeresate în înlăturarea anarhiei feudale și apărarea hotarelor de atacurile turcești¹⁶. Pentru a face față primejdiei venite din afară, Matei Corvin și-a organizat o puternică armată, creind corpul de elită a armatei sale "*Fekete sereg*" (legiunea neagră, numită astfel după culoarea închisă a uniformelor și a ramurei, formată din mercenari din Cehia, Moravia, militari cu experiență din timpul războaielor husite) putând trimite în luptă mari forțe militare¹⁷.

În aceste împrejurări a intrat în armata lui Matei Corvin și Pavel Chinezul, fiind recrutat ca simplu soldat de Magyar Balazs, comandantul unui corp de armată. În scurt timp, datorită vitejiei, devine comandantul unui mic detașament de 8-12 călăreți, iar primele fapte de arme le-a săvârșit la hotarele atacate mereu de turci, acolo unde își va cuceri gloria de mai târziu. Se căsătorește cu

11. Marczali Henrik, *Magyarország Története* (Istoria Ungariei), Budapesta 1911, pag. 315.

12. Gheorghe Șincai, *Cronica Românilor*, Tipografia Academiei Române, București, 1886 Tomul II, pag.48.

13. Marczali Henrik, *op. cit.*, pag. 316.

14. Fr. Grisellini, *op.cit.*, pag. 48.

15. Marczali Henrik, *op. cit.*, pag. 317.

16. A.D.Xenopoy, *Istoria românilor din Dacia Traiana*, Editura Cartea Românească, Ediția III-a, București, 1927, vol IV, pag. 53.

17. Fraknoi Vilmoș, *A Hunyadiak es a Jagellok kara* (Epoca Huniazilor și a Jagelonilor) în a Magyar Nemzet Története (Istoria Națiunii Maghiare), Budapest, 1896, vol. IV, pag. 277 - 278.

fiica primului său comandant, Beniwa¹⁸, dintr-o familie nobilă, iar din vara anului 1465, intră direct în serviciul regelui Matei Corvin¹⁹. Cronicile spun că la această dată era un tânăr voinic, înalt, spătos, avea o voce puternică, o privire blândă²⁰ și o forță herculeană²¹.

Însoțind pe Matei Corvin în Austria, Boemia și Cehia, a participat la asediile cetăților Spielberg, Szabacsot, Krems și Stein²², distingându-se prin vitejie și merite militare, ceea ce a atras asupra sa atenția regelui²³. În aceste campanii și-a îmbogățit cunoștințele mi li tare, a cunoscut oamenii armelor, printre care și pe celebrul condotier Jiskara de Brandis²⁴, a participat la campaniile împotriva împăratului Frederik al III-lea câștigându-și, "mare onoare și merite"²⁵.

Deoarece turcii fac dese prădăciuni, pustiind cumplit Banatul, Matei Corvin numește în 1478 pe viteazul căpitan Pavel Chinezul "Comite de Timiș"²⁶, pentru a asigura hotarele²⁷.

În vremea lui Pavel Chinezul, puterea comitatului de Timiș s-a extins și asupra regiunii sudice, în Banatul de Severin²⁸; noul comite trebuind să refacă vechile cetăți de pe malul Dunării, Keve, Posazin, Horum²⁹ care nu putea rezista unui atac mai puternic turcesc, să restabilească liniștea și să ia măsuri aspre împotriva cetelor de jefuitori³⁰, să asigure securitatea drumurilor și să organizeze sistematic apărarea împotriva năvălirilor turcești.

18. *Magyar Lexikan az Egyetemes Ismeretek Encyklopediaja*, Budapesta 1885, Tomul X, pag. 333.

19. L. Dlugosz, *Historia Polonica Leipzig*, 1711-1712, Tom II, Cartea a XIII-a, pag 417.

20. Tatay Sandor, *Kinizsy Pal*, Budapesta, pag. 89.

21. Hatvany Mihail, *Magyarország Története* (Istoria Ungariei), Pesten, 1860, pag. 465.

22. Hazay Samu, *Vedo alkotmány es harczaszat Matyas Kyraly alatt, Haditortenelemi Kozlemeny* (Strategia apărării și a puterii de luptă sub regele Matei, Comunicări de Istorie 1890), Buda, 1890, pag. 210, 228.

23. *Szazadok 1884 evf.* (Revista secolelor), Budapest, 1884, pag. 89.

24. Jiskara de Brandis, renumit condotier ceh, atotputernic în părțile Slovaciei, se împacă cu Matei Corvin primind castelele Lipova, Soimuș și Siria. Vezi Mihail P. Dan, *Cehii, Slovicii și Românii în veacul al XIII-lea-XVI-lea*, Tipografia Progresul, Sibiu, 1944, pag. 166.

25. Fr. Griselini, *op.cit.*, pag. 32.

26. I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, Editura Scrisul Românesc, S.A. vol. I, Craiova, pag. 238-239.

27. Iozsef Teleky, *Hunyadiak Kora Magyarországon* (Epoca Huniazilor în Ungaria) Pesta, 1852, Tomul IV, pag. 397.

28. P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, 1899 Vol. 1, pag. 88.

29. Iozsef Teleky, *op. cit.*, Tom. IV, pag. 426.

30. L. Bohm, *Geschichte des Temeser Banats* (Istoria Banatului Timișan) Leipzig, 1861, pag. 67-68 (trupele mercenare au jefuit proprietățile țăranilor, luându-le cereale și vite).

În toamna anului 1479 turcii conduși de begii dunăreni Ali și Skender³¹, au invadat din nou Transilvania și Banatul distrugând și prădând totul. Oastea voievodului Ștefan Bathory i-a întâmpinat în apropiere de Orăștie la Câmpul Pâinii³², unde în ziua de 13 octombrie 1479 s-a dezlănțuit o mare bătălie, în care oștile semilunei erau pe punctul de a obține victoria. În acest moment apar pe culmi cetele voinicilor lui Pavel Chinezul, care aclamă cu puternica lui voce numele lui Ștefan Bathory. Cu două săbii în mâini se aruncă asupra turcilor, "ca un leu turbat", și străbate prin șirul turcilor până la Bathory³³. Încleștarea a fost îngrozitoare, pe câmpul de luptă au rămas 30000 de turci, iar restul armatei s-a risipit. Bonfinius spune "că la sărbătorirea victoriei, chiar pe câmpul de luptă după obiceiul ostășesc, Pavel Chinezul a jucat un dans îndrăcit în fața oștenilor săi, ținând în dinți un turc mort, iar în mâini alți doi"³⁴. Bătălia de la Câmpul Pâinii este unanim recunoscută de toți cronicarii străini ca o victorie strălucită împotriva turcilor³⁵.

După această mare biruință, pentru meritele sale militare, de bun organizator, regele Matei Corvin îl numește căpitan suprem al trupelor maghiare³⁶.

Între anii 1481-1482 Pavel Chinezul trece Dunărea înaintând pe valea Moraviei până la Crușevacz³⁷. În 1482 pașa din Semendria, când atacă din nou Banatul, este înfrânt de armatele lui Pavel Chinezul pe câmpia Becicherecului, capturând mulți prizonieri și luând o pradă bogată³⁸. În anul 1483 după ce Matei Corvin încheie un armistițiu pe timp de 5 ani cu Baiazid al II-lea³⁹, Pavel Chinezul a folosit acest răgaz pentru restabilirea ordinii, luând măsuri pentru normalizarea situației economice a orașului și a comitatului⁴⁰.

În această perioadă s-a întărit orașul, construindu-se fortificații puternice, s-a mărit numărul ostașilor, s-au instruit trupele, Pavel Chinezul folosind o parte din averea sa⁴¹. Timișoara s-a refăcut, viața economică a început să pulseze puternic, meșteșugurile s-au dezvoltat, iar drumurile comerciale, mai sigure, au

31. *Istoria României*, Vol. II, pag.484.

32. Fraknoi Vilmos, *op. cit.*, pag. 282.

33. George Popoviciu, *op.cit.*, pag. 200.

34. Paulus saltaTe iusus in media corona ita subsiliit, medium sublimentuq caesum hostem humo porrectum, dentibus sinullo manus adminiculo plane comruit, mox in orben admirantibus potius quam ridentibus spectatoribus numerose saltavit chorem se, et Herculeo quaque viro dignam edidit.

35. Ștefan Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944, pag. 88

36. Fr. Grisellini, *op. cit.*, pag. 33.

37. I.H.Schwiker, *Geschichte des Temeser Banats* (Istoria Banatului Timișan) Pesta,1872, Ediția II-a, pag. 56.

38. George Popoviciu, *op. cit.*, pag. 201.

39. Ioszef Teleky, *op. cit.*, Tom. V, pag. 462.

40. Borovsky Samu, *op. cit.*, pag. 28.

41. *Un demn urmaș a lui Iancu de Hunedoara*, în "Drapelul Roșu" din 2 iunie 1967.

favorizat un imens schimb de mărfuri, contribuind la îmbunătățirea situației economice a Banatului⁴². Cronicarul Bonfinius arată că "Timișoara era un oraș plăcut, frumos, cu o cetate puternică, împodobită cu edificii alese și palate pompoase"⁴³. După moartea lui Matei Corvin, survenită la Viena la 6 septembrie 1490, în Ungaria se declanșează o adevărată anarhie feudală⁴⁴, inaugurând o nouă perioadă de "reacțiune nobiliară", care va duce la adâncirea contradicțiilor de clasă și la grave ftământări interne⁴⁵. În disputa pentru tronul Ungariei, Pavel Chinezul susține partida lui Vladislav al II-lea, împotriva partidei Corvinilor, fapt care nu poate fi explicat decât prin continuarea luptei antiotomane de către Vladislav al II-lea.

Turcii, conduși de Baiazid al II-lea, pornesc în anul 1493 din Sofia, cu gândul să ocupe Belgradul. Cetele turcești care au invadat Banatul au fost respinse de Pavel Chinezul, iar trupele din Semendria, care cutreierau Bosnia, au fost crunt înfrânte. De asemenea atacul pașei din Vidin asupra Severinului s-a transformat într-un eșec lamentabil⁴⁶. Deoarece "legiunea neagră" devenise un pericol pentru ordinea publică, comițând abuzuri, jefuiri și teroare față de populație, Vladislav al II-lea prin edictul regal din 6 ianuarie 1493, ordonă desființarea legiunii⁴⁷. Cu îndeplinirea înaltului edict regala fost însărcinat comitele de Timiș - Pavel Chinezul care, pe lângă trupele sale instruite, a cerut sprijinul, ca întotdeauna, maselor "ridicând o mulțime de țărani români și maghiari, care se înarmară cu coase și topoare"⁴⁸ și numai după pregătiri intense a nimic și risipit această legiune⁴⁹. Conducătorii au fost spânzurați, ori trași de vii pe roată, iar cei care au scăpat prin fugă au fost urmăriți pretutindeni și omorâți⁵⁰.

La începutul anului 1494 Pavel Chinezul trece Dunărea înghețată împreună cu 10000 de călăreți așezându-și tabăra în fața cetății Semendriei, dar informat de existența unei conspirații ce se pregătea la Belgrad "porni cu forțele sale într-acolo, întărește garnizoana cu soldați devotați și pedepsește cumplit pe cei vinovați⁵¹.

42. C. Diaconoviciu, *Enciclopedia Română*, Sibiu, 1898, Tomul I, pag. 809.

43. N. Ilieșu, *Timișoara, monografie istorică*, vol. I, Timișoara, 1948, pag. 18.

44. Iozsef Teleky, *op. cit.*, tom. IV; pag. 342-343.

45. *Istoria României*, Vol. II, pag. 485.

46. George Popoviciu, *op. cit.*, pag. 203.

47. I.H. Schwinker, *op.cit.*, pag. 108.

48. Fr. Grisellini, *op. cit.*, pag. 35.

49. Fraknoi Vilmos, *op. cit.*, pag. 343.

50. Marczali H., *op. cit.*, pag. 339.

51. Bonfinius, *op. cit.*, Decad, V, lib.III, pag. 559 (Vinovații au fost întemnițați, legați cu lanțuri, ținuți multe zile fără mâncare, ca apoi să li se ofere conspiratorilor bucăți fripte de carne din trupurile trădătorilor).

În primăvara anului 1494 când regele Vladislav al II-lea vizita cetatea Timișoarei, Pavel Chinezul pierzându-și graiul datorită unui atac de apoplexie, l-a întâmpinat "prin semne scoțându-și sabia, o îndreaptă spre sud"⁵², simbolizând astfel hotărârea sa de a-și da viața pentru apărarea hotarelor de năvălitorii turci.

Cu toate că era bolnav, participă în toamna aceluiași an, alături de Dragfy, voievodul Ardealului, la o campanie împotriva turcilor. Bolnav de figuri se stinge din viață la 24 noiembrie 1494, în tabăra de la Sf. Clemens⁵³, în apropierea râului Sava.

Pavel Chinezul "a fost un ostaș viteaz, un administrator drept și bun"⁵⁴, un erou român, care împreună cu românii bănățeni și-au înscris cu litere de aur merite în analele istoriei, fiind apărător vajnic al vadurilor Dunării contra turcilor, un caracter rar și o figură aleasă⁵⁵. Deși se trec în seama lui, manifestări cu caracter de cruzimi excesive, ele nu pot cătuși de puțin umbri personalitatea lui Pavel Chinezul de strateg și organizator drept, trebuind înțeles în lumina epocii și a situației concrete, specifice evului mediu.

În acest fel se conturează în istorie figura impunătoare a lui Pavel Chinezul, care timp de aproape trei decenii a reprezentat, cu oștile sale stânca de granit de care s-au izbit atacurile nemiloase ale puhoiului otoman.

Notă: unele date referitoare la originea comunei Satchinez și câteva informații despre viața lui Pavel Chinezul ne-au fost puse la dispoziție de către Dr. Iutchin Valeriu din Timișoara, originar din Satchinez.

52. Heltai Gaspar, *op. cit.*, pag. 355.

53. Griselini Fr., *op. cit.*, pag. 36.

54. N. Istvanffi, *Regni Hungarici Historia*, Colonie, 16851, vol. III, pag. 223.

55. George Popoviciu, *op. cit.*, pag 205.